

Offentliggjort første gang i *Grundtvigs Værker* version 1.11, november 2017

Indledningen er redigeret af Klaus Nielsen og Stine Holst Petersen

Tilsyn ved ph.d. Simon Skovgaard Boeck

Denne pdf er en læseversion af værkets indledning. Værket findes digitalt med punktkommentarer, tekstredigering og faksimiler på www.grundtvigsværker.dk

PDF ved Kim Steen Ravn

Copyright: *Grundtvigs Værker* 2024

Indledning til

Danske Ordsprog og Mundheld, samlede og ordnede af Nik. Fred. Sev. Grundtvig

ved Kim Steen Ravn

Indhold

- 1 Anledning
- 2 “Om Ordsprog”
- 3 Forordet
 - 3.1 Organisering
 - 3.2 Udvalget
 - 3.3 Ordsprogenes gengivelse
 - 3.4 Grundtvigs kilder
- 4 Anvendt litteratur
 - 4.1 Trykt
 - 4.2 Utrykt

1 Anledning

Danske Ordsprog og Mundheld udkom i begyndelsen af marts 1845 (*Bibliografien*, bind 2, s. 271). Den var det konkrete resultat af Grundtvigs lange og vedholdende interesse for ordsprog og for forholdet mellem det talte og det skrevne sprog. Selv skriver han i forordet, at han i næsten 30 år har udsat det, han opfordrede andre til at gøre, nemlig indsamle og udgive danske ordsprog og mundheld.

Grundtvig fremsatte sin opfordring i afhandlingen “Om Ordsprog”, der udkom i *Danne-Virke* 3 i 1817. Indsamlingen og dokumentationen er vigtig, fordi:

hvert Folk, som ønsker at kiende sine Fædre, maa stræbe at gjøre denne Deel af deres

Literatur saa fuldstændig og frugtbar som mueligt. Skal dette imidlertid skee, da maa man ikke tøve, thi under den nærværende Sløvhed indsvinder Skatten med Dage[al] [fra dag til dag], og mangt et herligt Ordsprog, som Ingen har optegnet, findes maaskee i en Oldings Mund, der ved næste Løvfald tager det med sig i Graven (Grundtvig 1817, s. 77).

Grundtvigs interesse for ordsprog viste sig i forbindelse med planerne om at oprette et stænderbibliotek i Roskilde. Disse planer fremgår af hans oplæg fra diskussioner i foreningen Danske Samfund (citeret efter Lundgreen-Nielsen 1992, s. 55). Biblioteket skulle bestå af udenlandske værker om juridiske, statsøkonomiske og statistiske emner. Alt sammen udanske emner i Grundtvigs øjne, hvortil han ironiske bemærker, at et sådant bibliotek endelig ikke måtte mangle en ordbog over det udanske embedsmandssprog. Som værn mod dette foreslår Grundtvig, at han udgiver en samling med “gode gamle *Danske Ordsprog* med Oplysning om hvordan de bedst kan bruges til at slaae Hovedet paa Sømmet, eller til at binde Læsset, som man siger paa Landet” (citeret efter Lundgreen-Nielsen 1992, s. 67). Brugen af ordsprog vil efter hans opfattelse fortrænge det udanske stændersprog til fordel for det danske (s. 67).

At interessen for ordsprog var konstant, fremgår tydeligt af Grundtvigs manuskripter, og den kan dokumenteres så tidligt som i 1798. I *Grundtvig som filolog* fremstiller Helge Toldberg det “grundtvigske ordsprogs genesis” (Toldberg 1946, s. 70). Her gennemgår han detaljeret kilderne til Grundtvigs ordsprog, og hvordan disse kan dokumenteres i det relevante manuskriptmateriale (se Toldberg 1946, kap. 4, s. 70-91).

Adjektivet i titlen *Danske Ordsprog og Mundheld* betyder ikke, at ordsprogene i samlingen nødvendigvis er opstået i Danmark, kun findes og bruges i det danske sprog eller at de udtrykker særligt danske forhold eller erfaringer. Det kendetegner ordsprog, at de udtrykker almen erfaring og indsigt, og at de gør det i anonym form. Det betyder at, det er vanskeligt at opspore en egentlig kilde. En stor del af de ordsprog, der er almindelige på dansk, findes også på norsk, svensk og tysk, ligesom der findes varianter i romanske sprog (se Kjær & Holbek [1969], s. 35, 41 og 51). Hos Grundtvig skal ordet ‘danske’ forstås, som de ordsprog han har hørt anvendt i almindelig tale, hvilket også er den kilde han understreger som den vigtigste i forordet til samlingen.

2 “Om Ordsprog”

Der gik 28 år mellem artiklen “Om Ordsprog” fra *Danne-Virke*, hvor Grundtvig fremstiller sin mest sammenhængende teoretiske opfattelse af ordsprog, deres ophav, betydning og brug til han udgav *Danske Ordsprog og Mundheld* i 1845.

I artiklen indtager den konkrete brug og brugernes opfattelse af, hvad der er et ordsprog, en central plads i Grundtvigs definition af ordsprog:

Man har talt allehaande om, hvad der egenlig skal forstaae ved Ordsprog, men hvad man her, som hardtad i alle slige Tilfælde, har glemt, er at det skal man ei spørge Bøger men Bønder om, thi hvad Bonden kalder Ordsprog, det hedder Ordsprog, naar man taler Dansk, og der maa være saa stor Forskiel paa Talemaader af det Navn, som der vil, saa berettiger det dog kun til Inddeling, thi ved at ville tage Navnet fra nogle, gjør man kun

Brud paa Sproget, og fordunkler istedenfor at opklare (s. 69).

I artiklen definerer han også mere principielt ordsprog som “enhver kort, almindelig Sætning af flere eller færre Led, hvorpaa der i Folke-Munde er sat Stempel, saa den gaaer for rede Penge” (s. 69 f.). Definitionens første led gør den så omfattende, at det meste synes at kunne passere for et ordsprog. Afgrænsningen ligger i definitionens sidste og metaforiske led, der i sig selv kunne være en del af et ordsprog. Sætningen skal være almindelig og udbredt i brug, for at kunne betegnes som et ordsprog. Det understreger han ved at lade brugerne af ordsprog, nemlig bønderne, indtage en central plads i definitionen:

Grundtvigs definition adskiller sig ikke meget fra den, Iver Kjær giver i “Gode ord er bedre end guld”. Begge betoner almen gyldighed og udbredt brug som afgørende elementer. Kjær skriver:

Ved et ordsprog forstås en udbredt anonym sætning, som har fast og prægnant, ofte billedlig, form, og som med tilsyneladende almen gyldighed udtrykker en bestemt forklaring eller vurdering af en given menneskelig situation (Kjær 1993, s. 11 f.).

I “Om Ordsprog” giver Grundtvig tre grunde til, at det er vigtigt at interessere sig for ordsprog. Den første grund er *lingvistisk*. Den vidner om modersmålets originalitet: “Særlighed i sine Ordsprog er det uomstødeligste Beviis et Sprog kan fremlægge for Originalitet” (s. 73). Den anden grund er *moralsk* og *semantisk*. Gennem ordsprog “lære vi bestemt at kiende dets [folkets] Forhold til Sandhed og dets Hverdags-Moral, og jo færre løgnagtige, desmere sandfærdigt er Folket” (s. 74). Den tredje og sidste grund er *poetisk*. Ordsprogenes *form* vidner om et poetisk og åndeligt forhold til sprog og sprogbrug. Jo flere “Betydninger der ligger i dem, jo mere det er Tilfældet, at den aandige Betydning, som den egenlige, stikker frem igiennem den sandselige, desmeer Poesie var der unægtelig i Folket” (s. 75). I følge Flemming Lundgreen-Nielsen er disse tre grunde præcis de samme, som Grundtvig tidligere angav som grunde til sin interesse for nordisk mytologi og danmarkshistorie (Lundgreen-Nielsen 1980, s. 735).

Grundtvigs opfattelse af ordsprog som gengivelse af et folks særlige nationale sprog og ånd, var en almindelig forestilling i midten af 1800-tallet. Hans forestilling om deres mundtlige udspring, og dermed deres potentiale som kilde til folkedigtning, peger derimod ud over hans samtid. Det gælder også hans betoning af, at denne digtning bør gøres til genstand for videnskabelige studier og bevares gennem systematisk registrering. Ordsprog og forskningen i dette litterære udtryk bliver derved en del af Grundtvigs nationalfilologiske interesse (Lundgreen-Nielsen 1980, s. 736).

De teoretiske begrundelser for at beskæftige sig med ordsprog, som Grundtvig angiver i “Om Ordsprog”, korresponderer i et vist omfang med de tre kategorier eller grupper af ordsprog, han anvender i *Danske Ordsprog og Mundheld*. Den lingvistiske og den poetiske begrundelse kan sidestilles med gruppen af faldne ordsprog (s. VI), mens den moralske kan sidestilles med de slette eller grove ordsprog.

Hvad der binder den lingvistiske og den poetiske begrundelse sammen med gruppen af faldne ordsprog, er det historiske element. Mens den moralske begrundelse knyttes

til gruppen af slette og grove ordsprog gennem forholdet til almindelig brug i daglig tale og brug i skole og undervisning. Der er således en kontinuitet i Grundtvigs videnskabelige interesse for ordsprogenes form og funktion fra udgivelsen af artiklen i 1817 til udgivelsen af *Dansk Ordsprog og Mundheld* i 1845.

3 Forordet

Grundtvigs forord er selv et eksempel på, hvad han håber at opnå med samlingen. Forordet åbner med ordsproget “Den, der giver snart, giver to Gange”, som Grundtvig konstaterer, at han selv har glemt to gange. Dels er ordsproget ikke med i *Danske Ordsprog og Mundheld*, dels glemte han at følge sin egen opfordring i artiklen “Om Ordsprog”. I stedet for at bebrejde sig selv sine forglemmelser og den lange tid det tog at realisere sin ordsprogssamling, glæder han sig over, at han nu “endelig er kommet over *Dørtærskelen*, som, efter Ordsproget, er den *længste Vei*” (s. III). Her hentyder han, ikke uden en vis ironi, til ordsprog nr. 1.717 i samlingen: “Den *længste Vei* er over *Dørtærskelen*”.

I sit korte forord beskriver Grundtvig hvordan samlingen er organiseret, hvilke kriterier, der er lagt til grund for udvalget, og hvilke skriftlige og mundtlige kilder, han har benyttet.

3.1 Organisering

Udvalget af ordsprog er organiseret efter ordsprogsprincippet, det vil her sige alfabetiseret efter “*Hoved-Ordene*, uden at ændse enten de kom først eller sidst” (s. IV f.). Ved at ordne samlingen efter leksikografiske principper, opnår han to ting. For det første bliver *Danske Ordsprog og Mundheld* ikke det virvar, som præger Peder Laales samling, ligesom samlingen heller ikke får den vilkårlighed, der kendetegner Peder Syvs ordsprogssamling (s. IV). Endelig reduceres samlingen ikke til et ubrugeligt register, organiseret efter første bogstav i ordsproget. Alt dette gør indretningen af bogen lettere at bruge for læseren, der hurtig kan afgøre, om et bestemt ordsprog findes i samlingen eller ej.

Det er ikke klart, hvad Grundtvig mener med den vilkårlige organisering af Peder Syvs ordsprogssamling. Den er organiseret efter de samme principper, som Grundtvigs, nemlig alfabetisk efter det latinske opslagsord.

De enkelte opslagsord er som hovedregel substantiver, men de kan også være adjektiver (se f.eks. nr. 284), verber (se f.eks. nr. 117) eller adverbier (se f.eks. nr. 280). De er ikke grupperet semantisk, og har derfor ikke nødvendigvis den samme betydning eller funktion i ordsproget. Ordsprog nr. 197, “Hvem vil gjøre sig til Hund for et *Beens* Skyld!”, og nr. 198, “Hvem der ikke har det i Hovedet, skal have det i *Benene*”, har begge en form af ordet ‘ben’ som opslagsord. Det første ordsprog siger, at ingen vil ydmyge sig for meget lidt eller noget uden særlig værdi. Det andet konstaterer, at det man ikke kan udrette med sin forstand, det må man udrette eller gennemføre med andre ressourcer. I tillæg kan dette ordsprog bruges både i alvor, spøgefuldt eller nedsættende. Det synes altså hverken at være betydningen eller funktionen af ben, der bestemmer at netop de skulle være opslagsordet i de to

ordsprog.

I forordet skriver Grundtvig, at hvis et ordsprog findes to gange i samlingen, er det fejl (s. V). Dobbeltforekomster af ordsprog vidner om vanskeligheden ved systematisk at bestemme det rette opslagsord og fortæller også noget om tilblivelsen af værket. Ordsprogene nr. 1.690 og 1.883, "Man seer ligesaa godt i Mørke som foruden Lys" har "Lys" henholdsvis "Mørke" som opslagsord. I dette tilfælde er det netop de to opslagsord, der gennem deres modsætninger, danner ordsprogets centrale betydning. I dubletterne nr. 50 og 2.225, hvor "Alvor" og "sammen" er opslagsord i "Alvor og Gammen kan bedst sammen", er det derimod vanskeligt at forklare, hvordan substantivet eller adverbiet skulle være afgørende for betydningen. Et ordsprog, "Den Gaas, Hovedet er af, kækker aldrig meer", gentages tre gange i nr. 365, 820 og 1.159, med opslagsordene "Den", "Gaas" og "kækker" fra hver sin ordklasse.

3.2 Udvalget

Hensigten med samlingen forandrede sig i de 28 år der gik mellem "Om Ordsprog" fra 1817 til *Danske Ordsprog og Mundheld* udkom. Den oprindelige plan var "først kun (...) at give *Folke-Munden* igien hvad den havde givet mig, altsaa kun hvad jeg har hørt med mine egne Øren" (s. VI). Men af hensyn til brugen i bl.a. undervisningen bringer han også ordsprog fra skriftlige kilder bl.a. Peder Laale, Peder Syv og *Møenske Mundheld*. Han opregner nøje sine skriftlige kilder, der har bidraget med små 1.300 af de godt 3.000 ordsprog, og understreger, at de resterende "har jeg selv hørt" (s. VIII). Samlingen har endvidere den hensigt at bevare og dokumentere tidligere tiders brug af ordsprog, og samtidig sikre at ordsprog også i fremtiden vil være et væsentligt element i talt dansk. Det sidste understreger Grundtvig selv ved at gøre den mundtlige overlevering til samlingens væsentligste kilde.

Grundtvig berører kun kort forskellen mellem ordsprog og mundheld i forordet. Han afviser spørgsmålet som teoretisk, siden "den kun findes paa Papiret, ikke i *Folke-Munden*" (s. V), og understreger derved nok en gang, at de mundtlige kilder har forrang for de skriftlige. Ordsprog og mundheld bestemmes i og med deres funktion og brug, og det vil for Grundtvig sige i kraft af deres mundtlige karakter.

Ønsket om at gøre værket brugbart i undervisningen betyder, at Grundtvig med samlingen ikke gør krav på fuldstændighed. Det betyder samtidig, at samlingen nødvendigvis må omfatte ordsprog og mundheld, der udtrykker "Sandheder, som skal følges, eller aabenbare Feil, som man maa stræbe at rette" (s. VI). Disse fejl udtrykkes i det, han kalder "slette" eller "tvetydige" ordsprog (s. VII). Det samme gælder de "grove" eller "platte" ordsprog. De er også at finde i samlingen. Grænsen for hvilke af den sidstnævnte type, det er passende at medtage, går ved de ordsprog, Grundtvigs mor kunne tåle at høre. Kunne hun, som "en meget fintfølende og dannet Kone" (s. VII), tåle at høre dem uden at tage anstød, kan de også bringes på tryk og dermed bruges i undervisningen.

Grundtvig inddeler i forordet udvalget af ordsprog i tre grupper. Disse tre er "faldne Ordsprog" (s. VI), "slette" Ordsprog" (s. VII) og "grove eller platte Ordsprog" (s. VII). I den første gruppe findes de ordsprog, hvis betydning er glemt eller hvor deres

funktionen af ordsprog er gået tabt. *Danske Ordsprog og Mundheld* skal bringe dem ud af glemslen, og igen gøre dem til en aktiv del af det danske sprog. De to andre grupper medtages af moralske grunde. Grundtvig siger direkte, at det vil være skadeligt ikke at medtage den slags ordsprog. Det skyldes den kendsgerning, at de alle findes i folkemunden, og at de i kraft af deres tvetydighed tjener til både advarsel og til opmuntring (s. VII).

3.3 Ordsprogenes gengivelse

Grundtvig ønsker så vidt muligt at gengive ordsprogene i deres autentiske form. Det medfører, at nogle ordsprog må forsynes med forklaringer, f.eks. hvis de indeholder ord, som er gået af brug, eller hvis ordsproget i øvrigt ikke er umiddelbart forståeligt. Disse forklaringer har endnu en funktion. De restaurerer så at sige de "faldne Ordsprog" (s. V). I alt har Grundtvig forsynet 163 ordsprog med en forklaring.

3.4 Grundtvigs kilder

Grundtvig anfører sine fem skriftlige kilder i forordet, ligesom ordsprogene, der stammer fra disse kilder, er forsynet med en forkortelse, der henviser hertil. De skriftlige kilder er:

- Peder Laale *Jncipit iustissimus legifer. et diuinaru[m] virtutu[m] optimus preceptor Petrus laale Danorum lux: Et doctorum virorum euidens exemplum atq[ue] specimen* (1506), forkortet *Ll*
- Pedersen Syv *Aldmindelige Danske Ordsproge og korte Lærdomme med Foregaaende Underviisning om dennem* (1682-1688), forkortet *S*
- *Den danske Rimkrønike* (1495), udg. Gotfred af Ghemen, forkortet *Rk*
- *Nogle Møenske-Mundheld Samled til Lærdom Fra Nogle Høy-Lærde og nogle U-Lærde, Nogle nu Fraværende og nogle endnu Nærværende, Nogle endnu Levende og nogle nu Døde, Af Nævnte Jomfrue-lands Pligtige Tiennere* (1735), udg. Ernst Henrik Berling, forkortet *M*
- Ordsprogssalmerne "En Christelig Vise / huorudi it fattigt Menniske i denne Verdens Elendighed sin Nød oc Trang beklager / taalmodeligen ved Haabet / sig paa Guds hielp fortrøstendis", "Det Gyldne A. B. C" og "Huad min Gud vil / det skee / &c" i Joachim Moltke *En Ny Dansk Psalmebog* (1647), s. 487-494, s. 498-501 og s. 502 f., forkortet *Ps*

De fem kilder bidrager i ovenstående rækkefølge med henholdsvis 475, 609, 146, 27 og 22 ordsprog til samlingen. Af de fem kilder har Grundtvig med sikkerhed ejet de to: *Nogle Møenske-Mundheld* og *En Ny Dansk Psalmebog*. Det fremgår af *Fortegnelse over Nik. Fred. Sev. Grundtvigs Bogsamling*, hvor de har numrene 3.690 og 2.280. Han har i tillæg ejet Rasmus Nyerups udgave Peder Syvs kjernefulde Ordsprog (1807). Den har nr. 2.107 i bogfortegnelsen.

Joachim Moltke gengiver de tre ordsprogssalmer i *En Ny Dansk Psalmebog* anonymt. I *Den danske Psalmedigtning* (1847) gengives førstnævnte, "En Christelig Vise", med

en kommentar, der antyder hvem som kunne være ordsprogssalmens forfatter. Kommentaren lyder: "Begyndelsesbogstaverne i Versene i denne 'Ordsprogs-Psalme' danner Navnet: Peder Hansøn Vognmand" (Brandt & Helweg 1847, s. 457). Det er dog ikke lykkedes at identificere forfatteren yderligere.

Grundtvig gengiver de fleste ordsprog fra Moltkes *En Ny Dansk Psalmebog* tæt på kildens ordlyd, men ortografisk svarende til Grundtvigs samtid. Ordsprog nr. 1.182 lyder hos Grundtvig "Kiernemælks-Valle og mullent Brød lædsker og tit for Hungers Nød" og hos Moltke: "Kiernemelcks Valde oc mulet Brød / Lesker oc tijt for Hungers Nød" (Moltke 1647, s. 490). Nr. 2.100 lyder hos Grundtvig "Fromhed og Dyd, med Ære og Tugt, langt bedre end Guld dig pryder smukt" og hos Moltke "Fromhed oc Dyd met Ære oc Tuct / langt bedre end Guld dig pryder smuct" (Moltke 1647, s. 499). Enkelte gange omskriver eller forkorter Grundtvig ordsprogene fra Moltke, f.eks. "See dig vel for / fly det Selskab / Som du kand snart forføris aff" (Moltke 1647, s. 500) bliver af Grundtvig gengivet "Flye det Selskab, som du kan snart forføres af" (nr. 642, s. 24). Grundtvig bringer hvert ordsprog for sig, mens Moltke flere gange lader en optakt gå forud for et eller flere ordsprog med samme betydning. Denne sammenhæng fremgår ikke hos Grundtvig. Ordsproget "Aldrig agtes Mand for den han er, om han sig selv haver for kiær" (nr. 2.292) følger hos Moltke efter den korte optakt: "Det er icke smuckt at være for stolt" (Moltke 1647, s. 501).

De mundtlige kilder til ordsprogene er dem, Grundtvig har hørt med egne øre, hvad han også understreger to gange i forordet (s. VI og VIII). Toldberg korrigerer imidlertid Grundtvigs egen forestilling om, at de fleste ordsprog "stammede fra barndomserindringer og for disses vedkommende igen saa langt overvejende fra Udby" (Toldberg 1946, s. 90). Ordsprogene er således kun i princippet mundtlige. Hans læsning af Peder Syv og Peder Laale har afgørende betydning for, at han optager "ordsprog eller redaktioner, som han fra først af kun kendte ad skriftelig vej, i sit daglige mundtlige ordforraad" (s. 90 f.). Toldberg påviser med andre ord, at det som ligner en erindring fra barndommen ligeså vel kan være et resultat af senere læsning og studier.

Skønt Grundtvig i vid udstrækning anfører kilderne til mange af ordsprogene, gør han det ikke konsekvent. Det kan bero på en fejl, eller det kan være fordi skellet mellem mundtlige og skriftlige kilder ikke er så tydeligt, som han antager. Eksempler herpå fra *Danske Ordsprog og Mundheld* er nummer 2.155, hvis form er meget tæt på samme ordsprog hos Laale, eller numrene 333, 859 og 2.668, hvis former ligger tæt på dem hos Syv. I følge *Ordsprog i Danmark* udgør de almindelige og mest udbredte, og dermed formentligt mundtligt overleverede, ordsprog kun en lille del af samlingen *Møenske Mundheld*, mens resten:

virker meget skriftsprogligt, og undertiden også meget udansk. Mange af 'mundheldene' er sandsynligvis tilvejebragt ved samlerens oversættelse, f.eks. af latinske sentenser, mens andre synes at være digtet af ham selv (Kjær & Holbek [1969], s. 155).

Udsagnet gælder også for en del af de ordsprog i *Danske Ordsprog og Mundheld*, der ikke eksplicit er markeret med en skriftlig kilde som ophav. Et eksempel er ordsprog nr. 1.586 "Lige Børn leger bedst". Ordsproget består af to rytmiske ens halvdele, der

forbindes med to ens bogstavrim, og det har en så afrundet form, at alt tyder på, at kilden er litterær eller skriftlig. Desuden kan det bemærkes at der kun er ganske få dialektale former i *Danske Ordsprog og Mundheld*. Dette vidner også om, at der er langt fra et muligt mundtligt udspring til den form, ordsprogene ender med at have i Grundtvigs udvalg.

Endelig har Grundtvig også udenlandske kilder til sine ordsprog. I en notesbog fra hans besøg på British Museum i 1829 findes excerpter fra John Heywood *The Proverbs and Epigrams of John Heywood* fra 1561 (Toldberg 1946, s. 85). Dette er nok et eksempel på, at interessen for ordsprog har været vedholdende i tidsrummet mellem artiklen fra 1817 til udgivelsen af *Danske Ordsprog og Mundheld* i 1845.

4 Anvendt litteratur

4.1 Trykt

- Berling, Ernst Henrik udg. (1735) *Nogle Møenske-Mundheld Samled til Lærdom Fra Nogle Høy-Lærde og nogle U-Lærde, Nogle nu Fraværende og nogle endnu Nærværende, Nogle endnu Levende og nogle nu Døde, Af Nævnte Jomfrue-lands Pligtige Tiennere*. København.
- Brandt, Carl & Ludvig Helweg (1847) *Den danske Psalmedigtning*, bind 2. København.
- Ghemen, Gotfred af udg. (1495) *Hær begynner thñ danskæ Krønnickæ well offuerseet oc ræth*. København.
- Laale, Peder (1506) *Incipit iustissimus legifer et diuinarū virtutū optimus preceptor Petrus laale Danorum lux: Et doctorum virorum euidens exemplum atque specimen*, udg. Gotfred af Ghemen. København.
- Moltke, Joachim udg. (1647) “Det Gyldne A. B. C” (1647) i *En Ny Dansk Psalmebog*, s. 498-501. København.
- Moltke, Joachim udg. (1647) “En Christelig Vise / huorudi it fattigt Menniske i denne Verdens Elendighed sin Nød oc Trang beklager / taalmodeligen ved Haabet / sig paa Guds hielp fortrøstendis”(1647) i *En Ny Dansk Psalmebog*, s. 487-494. København.
- Grundtvig, N.F.S. (1817) “Om Ordsprog” i *Danne-Virke et Tids-Skrift*, bind 3, s. 62-88. København.
- Moltke, Joachim udg. (1647) “Huad min Gud vil / det skeep / &c” (1647) i *En Ny Dansk Psalmebog*, s. 502 f. København.
- Kjær, Iver & Bengt Holbek (u.å.: 1969) *Ordsprog i Danmark*. u.st..
- Kjær, Iver (1993) “Gode ord er bedre end guld” i *Gode ord er bedre end guld. Ordsprog i perspektiv*, red. Henrik Blicher, s. 11-18. København.

Lundgreen-Nielsen, Flemming (1980) *Det handlende ord. N.F.S. Grundtvigs digtning, litteraturkritik og poetik 1798-1819*. København.

- Lundgreen-Nielsen, Flemming (1992) "Grundtvig og danskhed" i *Dansk Identitetshistorie*, bind 3, s. 9-187. København.
- Moltke, Joachim (1647) *En Ny Dansk Psalmebog*. København.
- Syv, Peder (1682-1688) *Aldmindelige Danske Ordsproge og korte Lærdomme med Foregaaende Underviisning om dennem*, bind 1-2. København.
- Toldberg, Helge (1946) *Grundtvig som filolog*. København.

4.2 Utrykt

- Grundtvig, Johan (1839) *Fortegnelse over Nik. Fred. Sev. Grundtvigs Bogsamling*. København.